

Collectie G.P. Mulder.

Map 74.

Wiltinge in Appelscha.

W I L T I N G E
in
A P P E L S C H E .

Het mag algemeen bekend worden geacht, dat er in het oostelijkste gedeelte van Stellingwerf, vooral rondom Oosterwolde, een opvallende concentratie van inge namen gevonden wordt; een verschijnsel, waarvoor nog nooit een bevredigende verklaring is gevonden. Het enige, waarover men het tot dusverre eens is geworden, is dat dit namen zijn, die afgeleid zijn van patronymica op -ing, welk suffix aan persoonsnamen de betekenis geeft van "afstammeling, zoon van". Ofschoon in de meeste gevallen niet meer duidelijk is, van welke persoonsnaam de plaatsnaam is afgeleid, kan men toch deze verklaring wel als juist aanmerken. Tot die onduidelijke behoren zeker de onder Oosterwolde voorkomende Jardinge, Prandinge, Schrappinge, Steginge, Buttinge, Rikkinge. In een drietal andere Clasinge, Sikkinge en Nanninge zijn duidelijk herkenbaar de nu nog levende persoonsnamen Claas, Sikke en Nanne te herkennen. Ook de dorpsnaam Makkinge behoort tot die eerste groep, evenals Dedinge (in Dedingeburen onder Oldeberkoop). Aekinge onder Appelsche behoort vermoedelijk wel tot de andere groep; als tenminste de afleiding van een persoonsnaam Aeke juist is. Dat zou dan dezelfde naam moeten zijn als de nu nog voorkomende voornaam Ekke.

Al de tot zover genoemde namen zijn of waren van oudsher de namen van hetzij één boerderij, of een groepje van twee of meer hoeven, die konden uitgroeien tot buurschapjes. Sommige tot vrij grote, zoals b.v. Aekinge, dat met zijn 9 boerderijen weinig kleiner was dan Hoog Appelsche met 14, en Makkinge, dat als enige tot een geheel dorp is uitgegroeid.

In dit opzicht nu onderscheidt zich het in Appelsche voorkomende toponiem Wiltinge in de namen Wiltिंगefenne, Wiltिंगemaad, Wiltिंगeweg, want er is in Appelsche geen boerderij of buurschap ontstaan met de naam Wiltinge. De verklaring hiervoor moet m.i. gezocht worden in het feit, dat Wiltinge een betrekkelijk recent gevormde naam is geweest, die pas in het eind van de 16de en begin 17de eeuw voor het eerst is gebruikt, door één persoon, wiens vader Wilt heette - een overigens lang niet zeldzame voornaam in deze streken - en die zich, in afwijking van de traditie bij naamgeving, niet met zijn vaders naam Wilts noemde, maar om welke reden dan ook, koos voor de vorm op -inge, die precies dezelfde betekenis had. In dat verband kan ook worden gewezen op de in ongeveer dezelfde tijd ontstane namen als Franckena en Lycklama in plaats van de traditionele vormen Franckes en Lyckles. Nog in 1630 ondertekende de bekende Suffridus Lycklama à Nijholt, grietman van Stellingwerf Oosteinde en echtgenoot van Jelcke van Terwisga, stukken met Suffridus Lyckles van Lycklama (Sjoerd voor Suffridus kon er toen al niet meer op door!).

Over deze eerste Wiltinge - die tegelijk ook de laatste zou blijken te zijn, wil ik het in het nu volgende verhaal hebben.

Toen in 1640 het eerste Stemmekohier werd opgemaakt, werden in Appelsche als de eigenaren van de hoeven Nrs. 3 en 7 in Hoog Appelsche opgegeven "de Erfgenamen van Hendrick Wiltinge", en van Nr. 24: Wilt Hendricks weduwe cum liberis (d.i. met haar kinderen) en "de Erfgenamen van Hendrick Wiltinge". Als men dit leest, dan rijzen er een aantal vragen, zoals: Wie was eigenlijk die in 1640 reeds overleden Hendrick Wiltinge? En ook: wie was de eveneens al overleden Wilt Hendricks en zijn weduwe? Verder: Wie waren die erfgenamen van Hendrick Wiltinge? Maar ook: als Nr. 24 in 1640 gedeeld bezit is van de weduwe van Wilt Hendricks en de erfgenamen van Hendrick Wiltinge, wat was dan de relatie tussen deze twee partijen? Behoorden die weduwe met haar kinderen dan niet tot die erfgenamen, en zo neen, hoe kwamen zij dan in het bezit van een deel van deze hoeve? En als zij wel tot die erfgenamen behoorden, waarom werden zij dan apart vermeld, en waarom kwamen zij dan niet bij de twee andere hoeven, Nrs. 3 en 7 in Hoog Appelsche voor?

4

En bij al deze vragen komt dan nog deze: Waarom behoorde deze hoeve Nr.24, die toch wel beschouwd mag worden als het stamhuis van de familie Van Terwisga, al in 1640 niet meer tot het familiebezit? Deze vraag stelde ik ook al in 1972, toen ik mij bezig hield met het groot-grondbezit in de gemeente Ooststellingwerf (1), en in 1974, in mijn studie over het familiebezit van de familie Van Terwisga door de eeuwen heen (2). Na het voltooiën van deze laatste studie heb ik mij verdiept in de zoëven aangeduide problemen, die in feite allemaal facetten zijn van die ene vraag: Wie was eigenlijk die in 1640 al overleden Hendrick Wiltinge?

Behalve in het fantastische verhaal van De Jong (3), die zegt, dat er een overlevering bestaat in Appelsche (,die ik overigens nog nooit heb gehoord), volgens welke Wiltinge, de man die de Venne met die naam heeft "aangelegd", een uit Appelsche geboortige abt van het klooster in Ruinen zou zijn geweest, is in Appelsche de naam Wiltinge niet meer bekend als persoonsnaam. In het Cartularium van Dikninge (Rijks Archief in Drenthe) heb ik tevergeefs naar deze abt gezocht. Alleen in een paar veldnamen, zoals Wiltingevenne, Wiltingemaad en Wiltingeweg vinden we de naam nog terug. (4). Het vermoeden lag dus voor de hand, dat zijn niet met name genoemde erfenamen alleen vrouwelijke waren geweest, of, als er wel mannelijke waren geweest, dat deze de naam Wiltinge niet hadden overgenomen, maar weer teruggekeerd waren naar de oude traditionele manier van naamgeving, en zich dus weer gewoon Hendricks (d.i. zoon van Hendrick) hadden genoemd. En inderdaad vinden we in 1640 verschillende personen met die naam in Appelsche. Zo bijvoorbeeld de ook reeds genoemde Wilt Hendricks, wiens weduwe met haar kinderen eigenaar was van een deel van de sate Terwische. Maar ook bij hoeve Nr.2 in Hoog Appelsche vinden wij een Jan Hendricks, die met nog iemand anders deze hoeve deelt, terwijl hij tevens de "bruicker" is van Nr.25, de pastoriehoeve, die de naaste buurman was van Terwische. Verder is er ook nog een Aebele Hendricks, Dorprechter in Appelsche, die eigenaar was van Nr.16 in Aekinge, en ene Beernt Hendricks, de eigenaar van Nr.27 op De Bult. Er is dus keuze genoeg, maar behalve bij Wilt Hendricks vinden we geen aanknopingspunten met Hendrick Wiltinge. Zijn namen wijzen in ieder geval wel in die richting, terwijl ook het bezit van een deel van de Sate Terwische, dat hij naliet aan zijn vrouw en kinderen een duidelijke aanwijzing is. Maar daarbij moet toch niet uit het oog worden verloren, dat de naam Hendrick een veel voorkomende naam was en is in Stellingwerf, zodat voorzichtigheid wel geboden is bij het trekken van conclusies.

Omdat er uit de Floreenkohieren dus niets met zekerheid was vast te stellen, moest ik naar andere bronnen uitzien, die uiteraard alleen maar in het Rijksarchief in Friesland te vinden zouden zijn. Aangezien mijn gezondheidstoestand helaas reizen naar Leeuwarden vrijwel onmogelijk maakte, leek het even, alsof ik mijn onderzoek op zou moeten geven, toen ik op een heel gelukkig moment hulp kreeg van een collega-speurder, die op zoek naar zijn verre voorouders, die uit Schoterland afkomstig waren, terecht kwam op hetzelfde terrein als dat, waarop ik aan het zoeken was. Het bleek mij namelijk, dat deze collega niemand minder was dan afstammeling van een kleindochter van de dochter mij gezochte Hendrick Wiltinge! Hij bood mij aan mij foto-kopieën te bezorgen van alle documenten, waarin hij namen uit Appelsche en vooral die, welke betrekking hadden op Wiltinge en Terwische, tegenkwam, en mij tegelijkertijd behulpzaam te zijn bij het ontcijferen van soms zeer moeilijk leesbare 17de eeuwse handschriften en hun interpretatie. Ik kan dan ook nauwelijks genoeg mijn dank betuigen aan mijn vriend H. Faber te Den Helder, want zonder zijn hulp zou ik dit onderzoek nooit tot een goed resultaat hebben kunnen brengen!

Ik kon dus mijn werk beginnen met de zekerheid, dat Hendrick Wiltinge geen legende was, maar een man van vlees en bloed, die in de laatste helft van de 16de en het begin van de 17de eeuw in Appelsche heeft geleefd, en die in zijn tijd een niet onbelangrijke rol heeft gespeeld in Appelsche. Uiteraard zijn nog niet alle raadsels rondom deze figuur opgelost, maar ik heb, naar ik hoop, de weg gewezen, die verdere onderzoekers kan leiden tot de voltooiing van dit karwei. Daarom nu allereerst de voornaamste bronnen, die ik dank zij mijn vriend Faber heb kunnen raadplegen: de Floreenkohieren van Appelsche van 1640 tot 1850 geheel en die van enkele andere dorpen van Ooststellingwerf incidenteel; de Proclamatie-, Reces- en Weesboeken van Stellingwerf Oostende van

+ 1600 - 1700 en een enkele maal ook die van Schoterland. Veel heb ik nog moeten laten liggen, deels omdat mij de tijd ontbrak, maar ook, omdat ik er lang niet altijd in geslaagd ben het oude 17de eeuwse handschrift te ontraadselen. Niet alleen omdat dit schrift op zichzelf zo moeilijk is te lezen, maar ook omdat ook toen reeds lang niet alle schrijvers een "mooi" en duidelijk schrift produceerden, terwijl bovendien ook de handschriften in de loop der tijd hier en daar zeer vaag zijn geworden. Er blijft dus nog genoeg over voor hen, die hun krachten hier eens op willen proberen.

Als we nog niet wisten, dat Hendrick Wiltinge werkelijk heeft bestaan, dan kunnen we nu uit zijn eigen mond vernemen dat hij "in Appelsche geboren ende getogen is", zoals hijzelf verklaart in een rechtszaak voor het grietenij-gerecht van Stellingwerf Oosteinde te Oldeberkoop op den "sesten 8bris" (d.i. 6 oktober) 1620, als hij zich verdedigt tegen een beschuldiging ingebracht door ene Cornelis Aebeles, en vervolgt met "ende hem (=zich) alle die dagen sijns levens steeds gedragen (hier ontbreekt in de tekst een woord; vermoedelijk "heeft") gelijk een goet vroom huysman ende officier toestaat ende behoort te doene". (Hiermee doelt Wiltinge op het feit, dat hij Dorprechter was). Helaas deelde hij niet mee, wanneer hij werd geboren, en dat is dan één van de nog onbeantwoorde vragen gebleven.

We komen de naam van Hendrick Wiltinge - vaak gespeld als Wijltyng - voor het eerst tegen in het jaar 1604; in dat jaar en in de volgende jaren in diverse proclamaties betreffende aan- en verkoop van land en in rechtszaken, waarbij hij meestal ambtshalve is betrokken als aanklager, maar soms ook als aangeklaagde. Het is uiteraard onmogelijk en ook ongewenst om hier een volledige opsomming te geven van alle plaatsen, waar we de naam Wiltinge tegenkomen, en ik zal mij dus beperken tot enkele, die mij het meest geschikt toeleken.

In Maart 1604 begeren Hendrick Wiltinge en Anna Folkertsdochter, echtelieden, boden ende consent (5) op een sathe landts met huis en hof in Hooch Appelsche gelegen. Dat moet dus de hoeve Nr. 3 of 7 zijn geweest. Hieruit valt op te maken, dat Hendrick Wiltinge al vóór 1604 gehuwd was met een Anna Folkerts. Deze Anna, die ook wel genoemd wordt Anna FolkertsLubbertsdochter, hebben wij kunnen identificeren als een dochter van Folckert Lubberts en Rens Sijthiesdr, maar mijn vermoeden, dat zij een dochter was van een Lycklama heb ik niet kunnen bevestigen. (zij zou dan een dochter geweest moeten zijn van een Folkert Lubberts, zoon van Lubbert Lyckles). Tot 1611 komen wij deze namen geregeld tegen, maar dan op 16 april 1611 treedt Hendrick Wiltinge op als "legitieme voogd over zijn kinderen bij wijlen Anna Folckertsdr. in echte procreëert", waaruit dus volgt, dat zij vóór die datum moet zijn overleden, en dat het echtpaar kinderen had. Wie dat waren, horen we pas later, na Wiltinge's overlijden. Op 14 maart 1620 zien we de namen Aernt Barels en Hendrick Wiltinge naast elkaar in een borgstelling. (Dit was de Aernt Barels I, die gehuwd was met Magdalena van Terwische (Zie 2)).

Wij weten nu, dat Hendrick Wiltinge Stelling en Dorprechter was in Appelsche en dat hij waarschijnlijk de grootste grondbezitter was van het dorp. Dat hij geen gemakkelijk heerschap was, die met zijn dorpsgenoten - en ook met familieleden - niet altijd op even goede voet stond, blijkt ook uit enkele rechtszaken, die voor het grietenijgerecht in Oldeberkoop werden behandeld in de loop van 1620 - 1621. In Recesboek OSW vinden we een sententie van 6 oktober 1620 waarin worden behandeld een aanklacht van Hendrik Wiltinge contra Cornelis Aebeles. Deze had hem, Wiltinge, als dorprechter, zwaar beledigd en verwond, door hem "met d'vuijst eenen swaren slach voor 't hoeft te doen". Dat was gebeurd binnenshuis, in de "harbarg" van Appelsche. Later, buiten gekomen, had de aangeklaagde hem "swaer geinsinueert" (d.i. beledigd) in zijn goede naam en faam door hem de volgende beschuldiging toe te voegen: "du heeftste Aebele Battes om 't leevent gebracht. Du heeftste gedaen als een schelm ende moordenaer." Geen kleinigheid dus, maar we vernemen niet, wat daar nu precies achter stak, en waarop die beschuldiging berustte. Cornelis Aebeles werd echter wegens die belediging tot een zware geldboete veroordeeld, terwijl hij ook de kosten van het proces en het "meisterloon" (d.i. het doktershonorarium) moest betalen. Ik ben er niet in geslaagd te achterhalen, wie die z.g. vermoorde Aebele Bat-

tes geweest kan zijn en evenmin wie Cornelis Aebelas was. De namen Aebelo, Batte en Cornelis komen zeer veelvuldig voor in het 17de eeuwse Appelsche, zodat zonder verdere informatie niet uit te maken is wie deze lieden waren. Zo vinden we in 1640 een Wilt Battes, eigenaar van hoeve Nr.5 in Hoog Appelsche, en een Jan Battes, die samen met zijn broer Wilt Battes eigenaar was van kr.12 aldaar, en daarvóór nog een Batte Wilts, die o.a. land bezat op de Appelsche madden, grenzend aan Terwische. Geert Aebelas was in 1640 eigenaar van Nr.15 in Aekinge.

Een "echo" van de bewuste beschuldiging van "moord" en andere lelijke zaken omtrent Hendrick Wiltinge klinkt op uit een andere zaak voor het grietenijgerecht. Eigenlijk een drievoudige zaak: op 1 mei 1621 dient de zaak Hendrick Wiltinge contra Jacob Andries en vice versa, en Hendrick Wiltinge contra Jan Andries. Het eerste betrof een wederzijdse beschuldiging van aantasting van goede naam en faam, terwijl tevens sprake was van toegebracht lichamenlijk letsel. Jacob werd veroordeeld tot betaling van proceskosten en "meisterloon", maar waarom het nu precies ging wordt niet duidelijk. Maar dat blijkt wèl uit de zaak tegen Jan Andries, de broer van Jacob, want daarin vernemen we, hoe Hendrick Wiltinge op 20 augustus 1620, op de Jaarmarkt van Oldeberkoop, door Jan Andries verraderlijk van achteren is aangevallen, waarbij deze hem "met eenen langen opstecker" twee zware verwondingen heeft toegebracht in de rug; "den eenen diep wesende twee vinger ofte vier lidt lanck" en de andere "dardehalf lidt" (6). Bovendien heeft de beklagde nog beledigende woorden gesproken "sprekende met ronde woorden" dat hij (d.i. Wiltinge) was "eenen eerloozen moordenaar ende schelm". Dat zijn, zoals men ziet, vrijwel dezelfde woorden die ook Cornelis Aebelas in het vorige proces had gebruikt. Voor de beide toegebrachte wonden en de lasterlijke aantijging wordt Jan Andries tot zware geldboetes veroordeeld. In zijn verweer krijgen we meer te horen, want dan blijkt, dat zijn daad bedoeld was als wraak voor hetgeen Hendrick Wiltinge tegen Jacob Andries zou hebben gezegd bij de hiervoor besproken ruzie in en bij de herberg van Appelsche. De aanleiding daartoe was blijkbaar het feit, dat Jacob volgens Wiltinge minder eerbare bedoelingen had met zijn dochter, reden waarom Wiltinge gezegd zou hebben: "Wat d.....ls wolstu mit myn doghter doen? Dyn moeder kan't dy wel doen, want sy is een hoere!" Daarop heeft Jacob als repliek Wiltinge geslagen en op zijn beurt Wiltinge's ouders als volgt beschreven: "..... dat sij luie varkens waren en roggedieven" en dat hijzelf "een van hetzelfde soorte was!"

Van alle hierbij betrokken personen heb ik alleen gevonden, dat Jacob Andries de eigenaar van de hoeve Nr.1 moet zijn geweest, die al vóór 1640 overleden is, want in dat jaar is zijn weduwe de eigenaar van de hoeve Het Hoogeveene.

Het volgende stuk, dat ik wil bekijken, heeft betrekking op de verkoop van landen, dat laat zien hoe het in die tijd toe kon gaan bij een voorgenomen verkoping van land. Het is een stuk, dat merkwaardigerwijs voorkomt in Weesboek OSW 1601-1643, waarin het als een losbijgevoegd folioblad voorkomt. Het heeft zoals gezegd betrekking op geproclameerd land, waarvan ik de bijbehorende proclamatie niet heb gevonden. Maar het is bovendien interessant, omdat het de handschriften bevat van Hendrick Wiltinge, van Egbert Stevens, een broer van Harmentien Stevens, de weduwe van Eyse Jans van Terwisga (zie 2), Suffridus Lycklama à Nijeholt en Esaias (of Eyse) Lycklema à Nijeholt, oom van Suffridus en van 1624 tot 1639 grietman van Stellingwerf Oosteinde. Het gaat om enige stukken land, waarvoor de proclamatie is aangevraagd door Harmentien Stevens weduwe van Eyse Jans van Terwische en bestaat uit 7 in de handschriften van de betrokkenen geschreven artikelen. Als volgt:

v (7)

1. Hendrick Wiltinge Stellingwerf tot Appelsche versoekt van bloetswegen de niaercoop van proclameerde landen onder presentatie van ontheffing der cooppenningen, enz., enz. (meest niet te ontcijferen)
2. Egbert Stevens Stellingwerf tot Niebercoop versoekt d'niaercoop bloetswegen van de proclameerde landen onder presentatie van ontheffing der cooppenningen Informa mitsgaders sijn vershot te restitueren in communi forma.
3. Jan Jansen als man ende voecht over Hyltyn Hendricks onder verbant van sijn persoon ende goederen daar voor den rato is coveerende off anderzins daar

van gelastigt te sijn volgens procuratie, versoekt d'niaercoop van de procla-
meerde landen van bloetswegen met presentatie de copers te ontheffen..(rest on-
leesbaar)

4. De Secretaris als achtersusterling van wijlen Eyso Terwijsgha kinderen uit
wiens namen Harmentien Terwijsgha als moeder ende legitima tutrix van deselve
dese vercopinge van d' proclameerde landen heeft gedaen Doordien hij Secreta-
ris als naeste bloet van vercoopersche in qlt (d.i. qualiteit) d'niaercoop
versoekend met presentatie d'coopers t'ontheffen in communi forma ende soe
eenich verschot geblijckt....(rest onleesbaar)

5. Esaias v. Lycklema als susterling over wijlen derwijsgha wesen versoekt het
naer (d.i. niaer) van wijlen Terwijsgha wesen(deze gehele passage is ver-
onleesbaar. Alleen aan het eind de datering: de 20 aprillius 1630).

6. (Dit volgende gedeelte is blijkbaar van iets latere datum, maar hier bij ge-
voegd, omdat het op dezelfde kwestie betrekking heeft. Vermoedelijk is op de
voorgaande verzoeken afwijzend beschikt, en tegen die beslissing - nullificatie
wordt dat genoemd - protesteert nu Egbert Stevens:

De Stellingck Egbert Stevens protesteert de nullitate van de hiervoor bedoelde
niaerneming vermits de Stellingck voorszegd als volle broeder van Harmentien
in qlt als vercoopersche ende oom van de kynderen bij w.(ijlen) overledene
Terwischa in echte geprocureert ende offereert hem dies aengaende liti.

7. Als zevende artikel nogmaals Esaias Lycklema, wiens handschrift voor mij niet
te ontcijferen was.

Ik heb dit stuk iets uitvoeriger geciteerd, omdat er bepaalde familierelaties
uit blijken. Zo verzoeken de eerste drie; Hendrick Wiltinge, Egbert Stevens en
Jan Jansen alle drie "bloetswegen" de niaerkoop. Egbert Stevens is een broer
van Harmentien Terwischa, maar hoe de relatie met Wiltinge en Hyltyn Hendricks
precies ligt, is hieruit niet zo evident. Omdat het nergens is gebleken, dat
Wiltinge een bloedverwant is geweest van Stevens, dus ook niet van Harmentien,
en hij toch ook oom is van haar kinderen, moet deze verwantschap wel liggen aan
de kant van de Terwischa's, zodat ~~we~~ hierin een bevestiging ~~wegen~~ zien van mijn
vroeger uitgesproken vermoeden, dat Wiltinge - in de vrouwelijke lijn - afstamt
van die familie. Of Hiltien Hendricks, de vrouw van Jan Jansen misschien een
dochter is van Wiltinge, lijkt wel mogelijk, maar kan niet worden bewezen.

Suffridus Lycklama à Nijeholt, die zich "achterzusterling" noemt van de kinderen
van Harmentien en Eyse Jans van Terwisga was een zoon van Lyckle Piers en een
kleinzoon van Grietje Eyses van Terwisga, terwijl Esaias van Lycklama een zoon
was van Hylck Eyses, zuster van Grietje. (zie voor deze relaties 2).

Een zusterling is strict genomen een kind van een zuster, maar het begrip heeft
vermoedelijk nogal wat andere betekenissen gekregen, zodat het niet altijd meer
klopt. In zijn eigenlijke betekenis zal "achterzusterling" wel de betekenis heb-
ben van "kind van een zusterling", dus toegevoegd zijn aan de figuren oud-oom
en oud-tante.

Nog één geval van aankoop van land door Hendrick Wiltinge:

In 1631 (In Procl. op 6-10, op 20-10 en 10-1-1631) koopt Wiltinge bouwland "op
de Oosteresch genaemt de huystacker, aan de noordkant hiervan grenzende aan
zijn eigen bezittingen. Gekocht van Geert Aebelles en Beerte, echteluyden". In
1957 noemt De Jong (3, lc. blz66) ook dit toponiem, als hij constateert: "tegen-
over de Laanackers vinden we nog de "Buisakker" of "Buist". Dit zijn enige klei-
ne akkers op betrekkelijk nieuw land". Zijn z.g. verklaring van "buis(t)" laat ik
voor wat hij is, maar tegen zijn "betrekkelijk nieuw land" moet ik toch wel be-
zwaar maken, want kan men land, dat al in 1630 bouwland was, in 1957 nog wel be-
trekkelijk nieuw noemen? (v)

Ik kom nu aan het jaar 1637: Op 21 februari 1637 koopt Hendrick Wiltinge
land. Zo: a) " 3 roeden hooyland gelegen op Aekingemaden, streckend uit Jan
Evers midsloot aan het pad voor Slychtenbroeck" (Aangezien Slychtenbroeck op
de Appelschemaden ligt, is die aanduiding "Aekingemaden" kennelijk een vergis-
sing).

b) "een stuck weijland gelegen op Aekingerweijde, mandelich en ongescheiden met
Arent Barels en Jan Sikkinge"

c) "een ackertyn boulant mede aldaar toe Aekingge gelegen genaemt het Hoffien,
Jan Sikkinge ten oosten en Berent Jacobs ten westen"

d) "een gooren ende laene ende het ackertyn boulant daar tevens aen liggend ;

6

Aebele Hendricks ende Eyse Martens ten westen ende Jan Sikkinge ten oosten". Wat de hierin genoemde belendende eigenaren betreft, valt het volgende op te merken: Geert Aebeles was in 1640 eigenaar van No.15; Aebele Hendricks, Dorprechter, van Nr.16; Jan Sikkinge van Nr.18 en Eyse Martens Nr.23 en Beernt Jacobs van Nr.17, allen op Aekinghe.

En dan, in drie proclamaties: van 29-8-1637 en 19-9-1637 is er sprake van "de erfgenamen van Hendrick Wiltinge: ": "Eyse Jansen, alias Otten, laat opbieden ende begeert boden ende consent op een madt hooilandt gelegen tot Appelsche op Slychtenbroeck, ten oosten de Stellingck Wiltinge erfgenamen, ten westen Berent Jacobs".

Hieruit kan dus worden afgeleid, dat Hendrick Wiltinge is overleden tussen 21 februari en 29 augustus 1637.

Uit het floreenkohier van 1640 vernemen we dan, dat de boerderijen van Hoog Appelsche Nrs.3 en 7 eigendom zijn van de erfgenamen van Hendrick Wiltinge, en dat Nr.24, de Sate Terwische, eigendom is van de weduwe van Wilt Hendricks en haar kinderen en de erfgenamen van Hendrick Wiltinge, welke vreemde redactie aanleiding gaf tot de vragen, die ik aan het begin reeds heb geformuleerd. Op één ervan: Wie was die Hendrick Wiltinge? hebben we nu in elk geval een nog wel niet volledig antwoord, maar hopelijk zal verder onderzoek meer aan het licht brengen.

Hendrick Wiltinge werd omstreeks 1580 geboren in Appelsche, zeer waarschijnlijk op de Sate Terwische. De namen van zijn ouders zijn tot dusverre niet bekend, behalve dan, dat zijn vader Wilt geheten heeft, en zijn moeder verwant is geweest aan de familie van Terwische. Dat verklaart zijn eigendom van de hoeve, en dat blijkt ook uit het hiervoor besproken stuk van 20 april 1630, waarin hij een bloedverwant van de kinderen van wijlen Eyse Jans van Terwisga wordt genoemd, in één adem met Eyso Lycklama en Suffridus Lycklama à Nijeholt, die beide van moeders zijde ook tot de familie van Terwische behoorden. Uit het vervolg van dit verhaal zal dan nog blijken, dat één van Wiltinge's dochters Wobbe heette; een naam, die we in een hele reeks van nakomelingen weer terugvinden, en die ook in de familie van Terwische o.a. voorkwam bij één der dochters van Eyse Jan Willems van Terwische, Wobbe Eysesdr. (zie 2). Wiltinge was getrouwd met Anna Folkertsdr., die in 1611 overleed; een dochter van Folkert Lubberts en Rens Sijthiesdochter.

De vraag wie Wilt Hendricks en zijn erfgenamen waren, kan pas later worden beantwoord, maar ik noem hier alvast de plaatsen, waar dat antwoord is te vinden. Uit Weesboek OSW, 1641-1650, folio 324-332, d.d. 18 juni 1645 vinden we informatie over Wilt Hendricks. Het is een Inventarisatie van de door Wilt Hendricks aan zijn kinderen nagelaten goederen, waarbij, behalve zijn weduwe, Harmentien Thoenis, ook aanwezig waren Hantien Hendricks en de echtgenoot van wijlen Wobbe Hendricks. In deze inventarisatie werden niet opgenomen de "vastigheden" gelegen tot Appelsche, Terwische en andere plaatsen, omdat die nog niet gescheiden waren van Hantien Hendricks en de kinderen van wijlen Wobbe Hendricks, de beide zusters van Wilt Hendricks. Op deze Inventaris kom ik later nog terug. We weten nu in ieder geval, dat Wilt, Hantien en Wobbe broer en zusters waren en dat de weduwe van Wilt Hendricks Harmentien Thoenis heette.

Het tweede stuk, dat hiervoor van belang is, betreft een stuk uit Weesboek OSW 1650-1659, uit oktober 1657, dat handelt over dezelfde zaken als het hiervoor genoemde. Hierin wordt Hantien Hendricks genoemd Hantien Hendricks Wiltinge, moeije van de kinderen van Wilt Hendricks, en daaruit volgt, dat ook Wilt Hendricks een zoon was van Hendrick Wiltinge.

Wat verder nog onbekend is vinden we grotendeels in een ander stuk uit Weesboek OSW, folio 305-308, d.d. 5 oktober 1657, waarin staat de Rekening en Verantwoording afgelegd ten huize van Harmentien Thoenis als moeder ende voorstandersche (=voogdes) over haar 3 kinderen bij wijlen haar echtgenoot Wilt Hendricks, "met namen: Antien, aenstaende Meije 24 jaren out wordende, getrout met Binne Rintzes (die ook tegenwoordig was); Wobbegien, Meije aenstaende 22 jaren out wordende, en Wilt, aenstaende meije 19 jaren out wordende", in tegenwoordigheid van deze drie kinderen ten overstaan van de Heer Grietman Augustinus Lycklama à Nijeholt, en de Secretaris Laelius Swaga, van de administratie

L

welke zij, Harmentien Thoenis en haar vader Thoenis Allen, in leven Curator over de wezen en hun goederen gevoerd hebben, volgens de Inventaris ten Weesboeke dato den 18 Juny 1645 en gerekend tot Meije 1658".

Hieruit blijkt dus wie de kinderen van Wilt Hendricks en Harmentien Thoenis waren, en hoe oud ze waren: Antien Wilts, geboren in 1634 en gehuwd met Binne Rintzes; Wobbegien Wilts, geboren 1636 en Wilt Wilts, geboren in 1639. Het overlijden van Wilt Hendricks kan dus gesteld worden op 1639. Harmentien Thoenis was een dochter van Thoenis Alles uit Donkerbroek, waar hij Dorprechter was en in 1640 eigenaar van de boerderijen met floreennummers 32 en 33 (deze laatste samen met zijn broer Foppe Alles). In 1657 was hij dus reeds overleden.

Na 1640 is Harmentien Thoenis veelvuldig aan het kopen van land begonnen, en zo kocht zij ook van haar beide schoonzusters Hantien en Wobbe Hendricks hun aandelen in de Sate Terwische. Deze laatste aankoop blijkt uit de Proclamaties van 28 mei, 18 juni en 25 juni 1644, waarin we lezen dat Harmentien Thoenisdr., weduwe van Wilt Hendricks voor haarzelf mede (als) moeder ende legitieme tutrix over haar kinderen begeert boden ende consent op een part van een arve landts met huisinge, boomen ende beplantinge cum annexis gelegen tot Terwische in den dorpe Appelsche mandelich ende ongescheyden met d'andere parten haer, proclamante cum liberis ende die Bijsitter Luytien Foppes als vader ende voorstander over sijn kinderen bij Wobbe Hendricksdr. in echte procreert, competerende, tegenwoordich bij Aebile Wybes cum uxore als meijer gebruijct; ten oosten van de soolstede Willem Martens cum sociis, ten westen verscheydene naestlegers; Item op nageschreven vercopersche part aan het hooylandt ende de bosch cum annexis gelegen tot Mackinge in de Veenebuyren, bij haer proclamante gecoft van Hantien Hendricksdr., echte huysfrou van Pier Cornelis, soe danich haer hetselve is aebearfft van haer vader Hendrick Wiltinge, twee hondert veertich philipsguldens ende een rozenobel ^{v(8)} tot een geschenk. Meije 1644 te aanveerden ende Meije 1645 te betalen.

Behalve deze aankoop van Terwische vernemen we hieruit ook, dat Wobbe Hendricks in 1644 reeds was overleden, en dat Hantien Hendricks nu getrouwd is met Pier Cornelis, nadat haar eerste man, Pieter Tjaards was overleden.

Hantien Hendricks Wiltinge en Pieter Tjaards (meestal gespeld Tzjaerds) hadden met zekerheid 4 kinderen: Folckert, Antien, Tjaerdt en Wobbeken. In 1640 is Hantien als de weduwe van Peter Tzjaerds eigenaar van de hoeven Nrs. 4 en 5 in Langedyke.

Luytien Foppes, de echtgenoot van Wobbe Hendricks Wiltinge was Bijsitter en Dorprechter in Langedyke, eigenaar van hoeve Nr. 3 aldaar. Van hem heb ik tenminste één zoon gevonden: Jan Luities, die in 1698 de eigenaar was van Nr. 3 in Langedyke. Ik heb deze tak niet verder gevolgd, maar kan hier nog aan toevoegen, dat in 1728 twee broers Evert Jans en Lujtjen Jans te boek staan als eigenaars, niét alleen van Langedyke Nr. 3, maar ook van de hoeven Nrs. 5 en 6 in Oosterwolde (Buttinge), maar daar staat bij hun namen de aantekening: "papis-ten" ⁽⁹⁾. Dit waren toch zeker nakomelingen van de Bijsitter Luytien Foppes en Wobbe Hendricks Wiltinge, die bepaald niet als rooms-katholiek kunnen worden aangemerkt. Maar blijkbaar zijn hun kleinzoons weer tot het oude geloof teruggekeerd.

Uit de boven aangehaalde rekening en verantwoording afgelegd door de voogden over de kinderen van Wilt Hendricks en Harmentien Thoenis in 1657 vermeld ik nog de volgende posten van eigendommen van de kinderen:

1) "De wesen competeert twee darde parten aan 't arve tot Terwisghe met boomen ende plantagie cum annexis, doende de twee darde parten te huure jaarlijcks 66 philipsguldens 16 st(uivers), tegenwoordich bij Sieuwert Abels meijersgewijs gebruijct wordende. (dit is dus Nr. 24)

2) "noch een arve landts met huisinge, boomen ende plantagie cum annexis bij Claes Jacobs tot Appelsche gebruijct wordende, doende jaarlijcks te huure 48 philipsguldens. (Dit was, blijkens het floreenkohier in 1640 de hoeve No. 3 in Hooch Appelsche, die Harmentien Thoenis had gekocht van Hantien Hendricks Wiltinge.

3) "Item: twee darde parten van twee mad hooylandt met de bosch in de Veenebuyren met de kinderen van de Bijsitter Luytien Foppes mandelich, bij dezen in

V.m. 2. (9)

V.m. 2. (10)

18
gebruick, jaarlijks doende deze twee darde parten voor 6 philipsguldens huure".

Onder de uitgaven staat ook hier de post "betaelt aan Hantien Hendricks Wiltinge voor een part landts van deselve gecoft 240 philipsguldens ende een rosenobel".

vervald
Van de kinderen van Wilt Hendricks en Harmentien Thoenis zagen we al, dat de oudste, Antien Wilts was gehuwd met Binne Rintzes. Ook Wobbegien Wilts is gehuwd en wel met Hendrik Jelles uit Oudehorne. ~~(20)~~ Hij stond daar bekend als welgesteld boer. De zoon Wilt Wilts is ongehuwd gebleven en is later bij zijn zuster Wobbegien ingetrokken.

Wij kunnen nu zien, wat er is gebeurd met de 3 hoeven, die in 1637 eigendom waren van Hendrick Wiltinge: de floreennummers 3, 7 en 24 in Appelsche, die in 1640 op naam stonden van de weduwe van Wilt Hendricks met haar kinderen en de erfgenamen van Hendrick Wiltinge., die we nu bij name kennen, en we zien nu ook de verklaring van de eigenaardige redactie van de beschrijving in het floreenkohier in 1640.

Toen Hendrick Wiltinge in 1637 overleed, had hij 3 erfgenamen: zijn zoon Wilt en zijn beide dochters Hantien en Wobbe, die alle drie een gedeelte van zijn bezittingen erfdien, en toen daarna, in 1639 ook Wilt Hendricks overleed, erfdien zijn vrouw en kinderen dus van hem. Aangezien blijkbaar de boedels niet gescheiden werden, waren in 1640 de "erfgenamen van Hendrick Wiltinge" alleen zijn beide dochters. Het is jammer, dat we niet de beschikking hebben gekregen over Wiltinge's testament, zodat we niet met zekerheid kunnen zeggen, hoe zijn erfenis over zijn erfgenamen werd verdeeld, maar uit de beschrijving van 1640 is m.i. af te leiden, dat Hantien en Wobbe de twee hoeven Nrs. 3 en 7 kregen, en dat Wilt Nr. 24 voor een gedeelte kreeg. Hoe die verdeling precies is geweest, valt niet meer na te gaan, maar dat is zeker niet in drie gelijke parten geweest, omdat Terwische van de drie boerderijen verreweg de grootste was (56 pondemaat); Nr. 3 was 34 en Nr. 7 40 pondemaat. We hebben gezien, dat Harmentien Thoenis het aandeel van Hantien en Wobbe later heeft gekocht, zodat toen de gehele sate Terwische het eigendom werd van de 3 kinderen van Wilt Hendricks: Antien, Wobbegien en Wilt.

In 1698 zijn volgens het floreenkohier de eigenaren van Appelsche Nr. 3 de volgende personen, ieder voor $\frac{1}{3}$ part: Wilt Binnes, Engbert Michiels, nom. ux., Jan Barels, nom. ux., en Jelle Hendricks, terwijl Nr. 24, Terwische, dan voor $\frac{1}{3}$ part eigendom is van Augustinus Lycklama à Nijeholt, de grietman van Opsterland; De andere $\frac{2}{3}$ parten zijn dan van Wilt Binnes en Engbert Michiels, ieder $\frac{1}{6}$ en Jan Barels en Jelle Hendricks, ook voor ieder $\frac{1}{6}$ part.

vermeld (18)
In mijn artikel over het groot-grondbezit van 1972 (1) was mij over de hier genoemde eigenaren niets bekend, behalve dan van Augustinus Lycklama à Nijeholt, maar nu is alles duidelijk: Wilt Binnes was de zoon van Antien Wilts en Binne Rintzes, en Engbert Michiels was getrouwd met een dochter van hen. ~~(18)~~ Jelle Hendriks was de zoon van Wobbegien Wilts en Hendrik Jelles, terwijl Jan Barels was getrouwd met hun dochter Trijntje Hendriks. Van deze 4 mannen is alleen van Jelle Hendriks met zekerheid bekend, dat hij welgesteld boer was in Oudehorne, waar hij tevens Dorprechter was. Ook Jan Barels woonde in Oudehorne, en de anderen zeer waarschijnlijk ook.

Het is ook zeker, dat Augustinus Lycklama à Nijeholt het $\frac{1}{3}$ part van Terwische heeft gekocht van Wilt Wilts.

In 1698 zijn de eigenaren van No. 7 in Hoog Appelsche: Jannes Piers en zijn moeder Antien Pieters. Ook daarvan is nu precies bekend wie zij waren: Antien Pieters vinden we ook in Langedyke, waar ze wordt genoemd: de weduwe van Pier Jannes en eigenaar van Langedyke Nr. 5. Zij was één van de kinderen van Hantien Hendricks Wiltinge en haar eerste echtgenoot Pieter Tjaards van Langedyke. Ze was getrouwd met Pier Jannes en Jannes Piers was dus óók een achterkleinzoon van Hendrick Wiltinge, evenals de vier bovengenoemden.

Na 1700 vinden we in de floreenkohieren geen vermelding meer van Jelle Hendricks en Jan Barels of hun erfgenamen, maar alleen nog van Wilt Binnes cum socijs. Wie deze c.s. waren is onbekend, maar na 1708 behoort Jan Barels daar niet meer bij, omdat deze na de dood van zijn echtgenote, Trijntje Hendriks, haar aandeel in de hoeven Appelsche Nr. 24 ($\frac{1}{6}$ part) en Nr. 3 ($\frac{1}{3}$ part) heeft ver-

10
kocht aan de heer grietman van Opsterland, Augustinus Lycklama à Nijeholt, hetgeen blijkt uit een stuk in Weesboek Schoterland, 1685-1770, d.d. 25 augustus 1708, betreffende een scheiding van goederen tussen Jan Barel, echtgenoot van wijlen Trijntje Hendricks en zijn beide kinderen Barelt en Wobbe Jans, die hun moeders erfdeel krijgen.

Van een verkoop door de andere nakomelingen van Wobbegien heb ik (nog geen bewijs gevonden, maar het is uit het verdere verloop wel duidelijk, dat dit ook heeft plaats gehad aan Lycklama à Nijeholt, want in 1708 is de gehele hoeve Nr. 24 zijn eigendom.

Na 1718 zien we de erfgenamen van Wilt Binnes en Engbert Michiels als eigenaren van hoeve Nr. 3 samen met Augustinus Lycklama à Nijeholt, terwijl Jannes Piers eigenaar is van Nr. 7. In 1738 is James Piers opgevolgd door zijn drie kinderen Libbegien, Rommert en Jan Jans als eigenaars van Nr. 7, maar in 1748 zijn zowel Jan Jans als Rommert Jans overleden en komen voor hen in de plaats hun kinderen, die dan samen met Hendrik Sieuwerts, de echtgenoot van Libbegien Jans Eigenaars zijn van deze hoeve.

De verdere geschiedenis van deze nakomelingen van Wobbegien Hendricks Wiltinge moet nog worden uitgezocht. Ik heb alleen een vermoeden, dat er via Hendrik Sieuwerts en Marten Hendriks nog verre nakomelingen van Wiltinge schuilen in de familie van Klaas Hendriks Dorprechter, die in 1818 de eigenaar was van hoeve No. 7 en van $\frac{1}{4}$ part van No. 4.

Verre nakomelingen van Antien Wilts en Binne Rintzes vinden we nog heel lang onder de (niet in Appelsche wonende) eigenaren van een deel van hoeve No. 3. In 1718 zijn dat Wilt Binnes en Engbert Michiels, die dan $\frac{1}{2}$ van No. 3 bezitten. In 1778 vinden we onder de eigenaren van gronden in Appelsche, die in een onderhandse akte van consent (Arcief Prov. Waterstaat van Friesland) aan Daniël de Blocq Lycklama à Nijeholt c.s. toestemming verlenen de Compagnonsvaart door Appelsche te graven tot aan de grens met Drente, ook de handtekeningen van Tjitske, Wilt, Binne en Fooke Popkes en E. Radinga. Deze laatste was Engbert Michiels, zoon van Michiel Engberts, die ondertussen de naam Radinga had aangenomen. De naam van Fooke Popkes vinden we in stukken van de Compagnons als Tjoke, Tjake, of iets dergelijks, maar hij ondertekent hier zelf duidelijk als Fooke. Deze 5 waren allemaal verre nakomelingen van Hendrik Wiltinge! Ze zijn in 1778 nog steeds gezamenlijk eigenaar van $\frac{1}{2}$ van hoeve No. 3. In 1788 is Wilt er niet meer bij en Tjitske is getrouwd met Engbert Dirks. Samen bezitten ze dan nog $\frac{1}{4}$ part van de hoeve. Ook nog in 1798, maar dan, in 1818 zijn ze van het toneel verdwenen. De hoeve No. 3 is dan geheel eigendom van Lammert Lefferts Oosterloo. Of zij hun bezit hebben verkocht - de boerderij aan Oosterloo, die in 1795 uit Doldersum naar Appelsche kwam - en het veen aan de Heeren Compagnons, is een kwestie, die nog uitgezocht moet worden.

Van Wiltinge blijft dan in Appelsche niets meer over: zelfs de Wiltingemaad is nu Willingermaad en is naar de derde en vierde wijk gewandeld (Zie mijn artikel over deze Maat in De Owend, 7de Jaargang No. 5, blz. 160-167), en in plaats van de oude Wiltingeweg hebben we nu een straat met de naam Oosterse Es.

Naarden
Groningen

Gerke P. Mulder
Henk Bloemhoff